

V.V. Hrabovetsky.

THE UNIFICATION OF HALYCHIAN AND VOLYNIAN LANDS INTO A SINGLE STATE – THE SUCCESSOR OF THE KYIVAN RUS.

The article highlights the formation of the unified Halychian-Volynian Principality in the late 12th century. An emphasis is made on the role of this Principality as the bearer of the Kyiv Rus statehood traditions.

О.Б. Гуцуляк

ЛІТОПИСНІ ТИВЕРЦІ, ЇХНІЙ “ТОЛК” І ТАЄМНИЧА ОРАТАНІЯ

I.

Слов'янське плем'я тиверців, згадане у “Повісті временних літ”, населяло у VII-X ст. межиріччя Прута та Дністра, лівобережжя Дністра, Побужжя, а також нижній Дунай та Серет [49; 44, 245-251; 7, 137, 140; 11, 88]. Сучасна історична думка канонізувала погляд, за яким тиверці спільно з подніпровськими уличами утворювали військово-політичне об'єднання під назвою “Велика Скіфія”. З часом воно стало васалом Хазарського каганату, а пізніше – Київської держави варягів [33, 14, 24, 210, 220; 15].

За археологічними даними, під тиском степовиків тиверці переселялися на північ, заселяли Закарпаття і Семигородщину, змішуючись із білими хорватами, спорідненими з ними у культурі. Цю культуру археологи іменують Лука-Райковецькою і до неї також відносять полян, деревлян, бужан та уличів [5, 88; 37, 22-29; 47; 32, 66-68; 4, 213]. Генеза її сягає так званої корчаківської культури, носіями якої вважають склавинів – північний ареал праслов'ян [38, 18; 32, 69]. Склавини були спершу відомі як венеди і заселяли лісостепове межиріччя Дністра і Серету. Вони з VII ст. також почали асимілювати південну групу праслов'ян – антів, носіїв леньківської археологічної культури, що навіть дало підставу бачити нащадками антів у південній частині тясмино-побузьких старожитностей “носіїв середньонадніпрянських курганів з тілопокладанням у ямах”, тобто тих же уличів, тиверців та білих хорватів [38, 18; 32, 69]. Як на нас, ці три племені лише зайняли територію антів після їх міграції на Лівобережжя, адже саме з північною групою праслов'ян (склавінами) пов'язують спадкоємців антської землі (тиверців, уличів, хорватів) антропологічні ознаки [10, 109-110; 2, 61-64, 201-203]. Тиверці межиріччя Прута та Дністра в XIII-XIV ст. зазнали асиміляції з боку східно-романських племен, внаслідок чого стали субстратом молдаван [49, 258-259].

Востаннє етнонім *тиверці* згадується у руських джерелах під 944 р. як означення складової частини війська київського великого князя Ігоря Рюриковича. Під 949 р. візантійський імператор Константин Порфирогенет у своїй праці “Про управління імперією” у переліку слов’янських племен згадує Teberbanoi [49, 258-259]. Але у XIV ст. на Південному Бузі фіксується топонім *Тиврів* (тепер – районний центр Вінниччини).

В арабських джерелах етнонім *тиверці* подано у формі “ас-табрани”. Зокрема, Аль-Масуді (пом. 956 р.) згадує це плем’я поряд з валінана (волиняни), дулаба (дуліби), бамджін (бужани), манабан (якесь германське плем’я), сорбін (білі серби теперішньої Бойківщини), марава (морави), харватин (білі хорвати), баранджабін (варяги) [31, 4, 8].

Цар “ас-табранів” у Аль-Масуді іменується “Саклаїх”. Як на нас, формант “сак” – “олень” може вказувати на те, що ядром тиверсько-улицького царства “Велика Скіфія” була якась “сакська” (скіфо-аланська) династія, яка в очах нащадків склавинів мала харизму, можливо, спадкоємність від “Малої Скіфії”, що існувала у Криму до III ст. н.е. Ця спадкоємність від таврійської скіфської династії дала підставу ромеям іменувати певну частину війська Святослава Ігоровича “тавро-скіфами” [43, 181, 187]. Останній етнонім знав ще Птолемей, називаючи так мешканців Пониззя Дніпра. Аналогічне явище відбулося із сучасниками тиверців – булгарами. Через те, що останні заселили землі фракійських місійців, візантійці почали офіційно іменувати болгар з X ст. місянами [43, 181, 187]. Самі ж тавроскіфи, як вважає О.Стрижак, колись називалися тавріанами (taurini) і згадуються ще за часів Ганнібала як плем’я на півдні Франції, де їхню столицю було засновано на місці теперішнього Туріну [40, 175-178]. У “Географії” Птолемея вони виступають як тавріски чи тауріски і сусідять із костобоксами (Costoboci), у яких вбачаємо прадревлян (санскр. Kasha – “дерево, палиця, кий” і Bhagas – “володіючий”).

Тавріски Південної Франції були одним з кельтберських етносів величезного Іберо-Альпійсько-Італійського масиву (який перебував колись під культурною домінантою етрусків “расенів”), вони через гото-римсько-гуннське протистояння мігрували на схід, де й набули слов’янської ідентичності. Про неслов’янське походження тиверців та уличів говорить також О.Бубенок. Він вважає їх нащадками аборигенів Північно-Західного Причорномор’я [8, 91], споріднених з тим же іберобаскським конгломератом, що був асимільований кельтами, внаслідок чого й постали культуртрегери – кельтібери-тавріски.

Власне кельтського походження у давньоруській мові слово “толк” (сер.-кельт. *tolc* – “сила”; укр. “толочити” – “прикладати силу”), від якого походить іменник “толковин”. Ним літописець називає (конкретизує, характеризує) плем’я тиверців: “Иже суть тълковины”(варіанти: тълковины, тълковани).

II.

Домінує версія, за якою слово “толковин” означає “тлумач”, “перекладач”. І що містом тиверців-толковинів є Толмачь (тепер – Тлумач, районний центр Івано-Франківщини) [28, 172; 9, 115]. Але на думку Б.Рибакова, слово “толковин” означає “спільник, союзник, посібник” і походить від українського “толока” – “спільництво”. Начебто тиверці у війську князя Ігоря користувалися певною автономією [48, 124; 52, 148, 149], про що, однак, немає жодних свідчень.

М.Брайчевський, розвиваючи гіпотезу Б.Рибакова, шляхом аналізу літописних текстів дійшов висновку, що слово “толковини” – “союзники” стосується не тільки тиверців, але й дулібів та хорватів [7, 148]. Проте автори гіпотези не звернули увагу на те, що і у “Слові о полку Ігоревім” згадуються якісь толковини, тобто нехристияни.

У словнику В.Даля наявне визначення слова “толк” як “якесь особливе вчення про віру чи моральність, і // саме товариство, всі послідовники цього вчення” [61, 412]. Якщо ж первинне кельтське значення слова “толк” – це “сила”, а самоназва іншого етнічного масиву “тюрк” означає “сильний”, “спосібний”, то цілком вірогідно, що слово “толковин” утворене і наповнене такою ж семантикою, як і слово “тюрк”. Хоча, можливо, носії цих обох визначень давно забули, що ці етноніми означають одне і те ж – “сильний”, “вдатний” (і, можливо, сягають одного ностратичного кореня).

Але кельтське *tolc* має ще паралелі в інших індоєвропейських мовах. У германських воно споріднене з англ. *talk* – “розмова”, “витлумачення”, “лекція” < *tale* – “розповідь”, “казка” < “сила сказаного слова” < “сила” [3, 77]. А отже, слово “толковин” може розглядатися як синонім до слова “слов’янин”, як саме придніпровська ідіома (кельто-германського походження) на означення представника певної мовної спільності, інших членів якої літописець визначає слов’янами. Це схоже на те, як у колишньому СРСР поряд із визначенням “советские” народи (нації) допускався також і місцевий його аналог – “радянські”.

III.

Але американський русист К.Г.Менес вважає, що проблему походження визначення “толковини” слід вирішувати у поєднанні з етимологією самого етноніму *тиверці*, вважаючи, що літописець словом “толковини” переклав (або пояснив) даний етнонім. К.Г.Менес і його німецький колега М.Фасмер прийшли до висновку, що переклад був здійснений з якоїсь тюркської мови: гіпотетичне слово *tiv-ag* – “перекладач” [46, 55]. Але такого тюркського слова не засвідчено [19, 557, 564], про що зауважили самі автори гіпотези. Проте ця версія про переклад словом “толковини” етноніму *тиверці* видається більш логічною і ставить проблему походження етноніму в нову площину (з конкретизацією, що

слово *тиверці* може бути перекладом слов'яно-кельтського *толковини*). Г.Ковальов вважає, що тиверці – це один з катаяконімів, які позначають територіальні об'єднання більш великих слов'янських етнічних підрозділів [21, 44], і заперечує погляд О.Стрижака, за яким цей етнонім сформувався у антському племінному союзі та пов'язувався з іменем римо-ромейських династій Тиверіїв (Тіберіїв) [42, 50, 53-56]. Згідно з гіпотезою О.Стрижака, виходило б, що південнослов'янське плем'я дукляни (Diokletianoī) отримало своє ім'я від римського імператора Діоклетіана, а не від гори Діоклеї (Доклеї) у південній частині Далмації (тепер – Чорногорія), де народився і сам Діокл (Діоклетіан). Мовби передбачаючи наведену версію, російський поет ХІХ ст. Д.Майков наводив як зразок псевдонауковості таку гіпотезу пояснення етноніму *тиверці*: “... по-італійськи Тібр – Tevere, отже, народи, які живуть вздовж Тібру, будуть тиверці, ergo тиверці в Росії – вихідці з берегів Тібру, римляни” [48, 128]. Але поет не підозрював, як близько перебував до вірогідного тлумачення!..

IV.

Гідронім Тібр відомий у басейні Дністра як притока Смотрича, тобто там, де селилися тиверці. Ця ж ріка Тібр має ще одну назву – Батиг. Як на нас, цей останній гідронім походить з тюркського batıg – “низьке, вологе місце, низина”, де корінь bat означає не тільки “опускатися”, “занурюватися”, але й “швидко, бистро” [19, 88-89]. Це підтверджує погляд М. Фасмера про те, що етнонім може ще походити від назви якоїсь незасвідченої “... ріки “Т и в ь р ь...”. яка пов'язана з давньоіндійським tivṅas – “бистрий”, “різкий” і близька до грецької назви Дністра – Тірас [46, 150]. Це навіть дало підставу О.Попову заявити, що від назви греками Дністра та однойменного міста слід виводити етнонім *тиверці*, у якому начебто відбулося перетавлення (метатеза): тиревці – тиверці [34, 42]. Гідронім Тібр як Tifr фіксується на Русі у давньоісландському “Описі світу і святої мудрості”, хоча О.Мельникова не змогла локалізувати його [26, 150]. На гідронім Тібр – Батиг вказував і О.Стрижак [42, 56; 41, 122], але не ввів його у етимологічний обіг, хоча чергування “б//в” засвідчене іншомовними джерелами (ас-табран, Teberbanoī).

Римський гідронім Тібр походить від теоніму Тіберін. Це ім'я носив син дволикого бога Місяця Януса (етруського Ані Кулсанса). Саме в етруському словнику наявне слово tiv(-R) у значенні “Місяць, бог Місяця” [27, 59], від якого походить родове ім'я італійських Тіберіїв. Етруське ж запозичення tivag – “боги” наявне й у словнику давніх германців, які асимілювали більшість прямих мовних нащадків етрусків (ретів), що мешкали у Швейцарії, Баварії та Австрії. Саме тут, у Ретії (Реції), як встановлено вченими, створено германцями знамените рунічне письмо на основі етруського [36, 21-23, 393-394]. Особливості ж рун полягають у тому, що їх не пишуть, а видряпують, затираючи потім червоною

фарбою [18, 57; 53], що символізує кров бога-царя Одіна, який приніс себе у жертву (висів, пробитий списом, на магічному дереві) взамін отримання знання рун (за легендою, рунам навчив його бог Хеймдаль у образі ведмедя, дряпаючи кігтями стовбур дерева). Тому давньогерманське слово *tauf* чи *taubr* – “червона фарба” (первісно – “божественна кров”) – мало ще одне значення – “магічна сила (написаного) заклинання”. Від цієї прадавньої форми *tauf* походять слова в інших германських мовах: дв.-ісланд. *tauf* – “чародійство”; дв.англ. *teafog* – “червона фарба”; дв.-саксон. та сер.-нижн.-нім. *tover* – “чародіяти”; дв.англ. *tifer*, *tifer*, дв.-верхн.-нім. *zebar* – “жертва”; дв.-сканд. *tiffur* – “бог”; нім. *zaubern* – “чародіяти”, англ. діал. *tiver* – “фарба, вохра” [20, 172]. Саме з цим прагерманським словом *tauf* слід, на нашу думку, пов’язувати етнонім *тиверці* та пояснювати його як “чародії-знавці магічної сили рун”, “удатні, сильні, спрацьковані, толкові у рунічному (сакральному) знанні”. Поки що немає підстав ототожнювати з етнонімом *тиверці* турецьку назву тлумачів снів *tabirci* – “табірчі” (від *tabir* – “глумачення снів”, “термін”, “мовлення”, що запозичене із семітського континууму). Галицький краєзнавець Г.Марченко, власне, вважає, що один із перехідних варіантів від етруського до рунічного письма було занесено в Галичину мігрантами з Альп, творцями черняхівської культури. На цій основі він спробував дешифрувати написи на знахідках цієї культури у с. Ріпне на Львівщині. У 1967 р. під час розкопок біля с. Військове (на Дніпрі) теж виявлено черняхівську ритуальну чашу, на поверхню якої нанесено напис знаками, схожими на рунічні. Відомий український етнолог та письменник В.Бер-Петров-Домонтович свого часу виявив на відомому карпатському “Писаному камені” знаки, близькі до германських рун, і на їх основі вибудував концепцію, за якою готи започаткували етногенез карпатських гуцулів [25; 29, 125-126; 54], у культурі яких значне місце посідає різьблення сакральних знаків (опредмечених рун) на речах побутового вжитку [14; 22].

V.

З XIV ст. на місці колишнього розселення “чародіїв”-тиверців фіксується топонім Вережане [39, 165], що виводимо зі східнороманського “враже” – “чародійство”, “врежи” – “чародіяти” (від латин. *variego* – “розцвічувати”, “розфарбовувати” [17, 1057]). Таке ж походження має наддністрянський антропонім Вережак (засвідчений у с. Копаченці Городенківського р-ну Ів.-Фр.). Відповідно наша версія дає змогу зрозуміти одне “темне місце” “Слова о полку Ігоревім” – “вережений меч”. Це – магічний меч, бо його сила залежить від того, який саме знак (руна) поставлено на нього. Археологічні знахідки свідчать, що у межиріччі Дністра та Пруту існував центр виготовлення різноманітної та високоякісної зброї [47, 105], що зрозуміло з причини межування зі Степом. Анонімний арабський автор “Книги меж світу” свідчить, що центром

виготовлення особливих “соломонових” мечів було третє царство русів – Артанія (Уртаб). Воно відрізнялося від двох інших руських царств – Куявії-Київщини та Славії-Переяславщини – тим, що тут вбивали чужинців (35, 27). Цей звичай ідентичний до того, який побутував, за античними авторами, у жорстоких таврів Північного Причорномор’я: ст.-грец. tauros – “бик”, дв.-ісланд. thjurr – “бик”, дв.-інд. tivra – “строгий”, латиськ. skarbs – “суворий”, “гострий”, ст.-слов. храбрь – “хоробрий, міцний”, дв.-верх.-нім. tarfar – “хоробрий, міцний”, латин. faber – “ремісник, художник”.

З цими прикладами цікаво співставити церковнослов’янське къзнь – “ремісник, художник” (від “къзнь”, “кознь” – “мистецтво”, “техніка”), від якого походять слова “кузнец” – “вмілий, мудрий, коваль” та “кознь” – “хитрість”, “таємничість”. З останніми є однокорінними слова на означення контакту з таємничим (знанням): ст.-грец. коео – “розумію”, латин. saveo – “остерігаюся, бережусь”, дв.-англ. havian – “споглядаю”, дв.-інд. kavis – “ясновидець, мудрець”, дв.-іран. kavus – “мудрець, жрець, знавець сакрального знання”, укр. КОВАЛЬ – “спеціаліст із таємничого ремесла”. Отже, знаючи семантику слов’янського слова “къзнь”, яке позначало те, в чому були вдатні, “толкові” тиверці, не дивно, що араби приписали їм таємничість та підступність, а також відомий античний переказ про негостинних таврів цього ж регіону.

VI.

Відомо, що столицею царства русів Артанії було місто Арта [6, 135] (варіанти назви – Ортанія і Орта, за А.Кримським). Це наводить на думку про те ж давньогерманське походження цього топоніму (або ж, вірогідніше, у германців збереглася колись спільна прабалто-германо-слов’янська лексема): нім. ort – “місце, містечко, область, гостряк, вершина”, з яким споріднене дв.-руськ. РЪТЬ – “гостряк”, “вершина”; сербо-хорват. РТ – “гостряк, верх”, болгар. РЪТ – “пагорб”. На території Поділля, біля м. Тиврів, фіксується топонім Оратів. З цим нім. ort дослідники співставляють як латин. ars – “вільне поле”, так і корінь “АРТ-”, начебто наявний у самоназві полян “рось”, які жили “у полі”, на відкритому просторі київських пагорбів [12, 302-304]. Звідси вірогіднішою є гіпотеза О.Стрижака, який вважає слово “рус” кельтським перекладом слов’янського “поле” [41, 204]. Нібито з приходом до Києва кельтських християн-місіонерів [23, 172-175] та при наявності кельтів у варязьких дружинах відбулася “народноетимологічна” заміна давньо-слов’янського етноніму “роси” на “руси”. Однак нім. ort має ще архаїчне значення “кут” (дв.-укр. “УГОЛІ”). Саме зі словом “угол” О.Трубачов пов’язує походження етноніму сусідів тиверців та їх спільників – уличів [45], архаїчна форма етноніму яких – УГЛИЧИ – засвідчена у візантійських джерелах у такому написанні – hogglos (у фонетичній вимові – “хонглос”). Тут наявне ще архаїчне існування у слов’янській мові носового “о”,

що пізніше змінилося на “у”, яке збереглося тільки у польській мові. Як на нас, то етнонім *уличі* (“угличі”, “хонглос”) слід пов’язувати з тюркським (огузьким) *angla* – “зрозуміти, тлумачити” [19, 644]. Тобто етнонім *уличі* є тюркським перекладом германського за походженням етноніму *тиверці* – “толковини”. Але з часом первісне значення огузького слова забулося і етнонім зазнав “народноетимологічного” витлумачення у відповідності до власного слов’янського “угол”. До того ж саме *уличі* спершу мешкали на Лівобережжі, у районі р. Орель [45]. Цей гідронім у перекладі з тюркської означає “кут” [1, 45].

Як встановлено археологами, район Орелі – Ворскли заселяли до VII ст. до н. е. праслов’яни – представники чорноліської культури, носії якої входили у військово-політичне об’єднання зі скіфами – аротерами. З падінням скіфської могутності чорнолісці трансформувалися в носіїв зарубинецької культури, які під тиском сарматів відходять у I ст. н. е. на Побужжя та Подесення. Сюди ж просунулася частина носіїв пшеворської культури, в яких К.Годловський вбачає германо-кельтське плем’я лугіїв. У Наддніпров’ї з’єднання зарубинців та лугіїв у III ст. породило носіїв так званої київської культури [30, 136; 50, 270; 55, 257], яких Йордан знає під етнонімом *росамони*. Якщо ж у зарубинецько-чорноліських племенах вбачати прауличів, то тиверці та сіверяни відповідно є прауличькими групами на Побужжі та Подесенні. Не дивно, що збереглася навіть приказка, у якій зафіксовано в’ятицьку ідіому: “тевери - севери” – “те-се”, “ні те, ні се” [16, 395]. Вона спершу відображала сприйняття в’ятичами своїх південних сусідів, яких через значний домішок германо-кельтських лугіїв (пшеворців) не можна було зарахувати ні до чистих (“білих”) слов’ян, ні до германців. У цьому контексті цікава паралель між етнонімними групами “тиверці – *уличі*” та “британці – *англи*”. По-перше, етнонім *англійці* філологи пов’язують з праіндоевропейським словом на означення “кута” (*apǵʰl̥* < *ap̥k-*, *ap̥g-* – “гнути, згин, зкривлення”), з яким, як бачимо, співвідноситься і етнонім *уличі/угличі*. По-друге, слово “Британія” пов’язане з татуванням (роздряпуванням, розфарбовуванням тіла), яке, як ми вже з’ясували, притаманне і тиверцям – “розфарбовувачам та вирізальникам магичних рун” (на предметах, тілах). Власне, до нашестя кельтів на Британію в мові місцевих племен піктів слово “розфарбований” або “розтатуований” звучало як “прідан” або “брідан”. Цим словом тубільці почали називати войовничих прибульців – кельтів [24, 277]. Можливо, сам етнонім носіїв пшеворської культури лугіїв походить від імені солярного кельтського бога Луга (“сяючий”; ірланд. *Ллеу*), який, проте, у пантеоні самих кельтів вважався чужинцем. Луг був покровителем ремесел і вихованцем мага Гвідіона. Римляни ототожнювали Луга зі своїм богом Меркурієм, покровителем ремесел, таємниць, знавцем магії та астрономії.

Отже, тиверці та *уличі* дотримувалися спільного толку, тобто язичницького культу магичної сили, що був основним у світогляді праіндоевропейців взагалі

та мешканців Подністров'я, Побужжя та Наддніпров'я зокрема. Культ виявлявся в поклонінні золотому плугові [13]. Лексема “плуг” пройшла такий семантичний розвиток: “плуг” > “творець” > “володар” > “сила творення і захисту”. Плуг, як відомо, був царською річчю, “інсигнією” у скіфів-сколотів, носіїв чорноліської культури [13; 30, 153], (вони ж прауличі). Прийняття від кельто-германців (лугіїв) носіїв східної гілки пшеворської культури – “толку” про магичні руни не суперечило світоглядів нащадків сколотів, а навпаки, вдосконалювало та розвивало саму язичницьку систему, яка, як вважають, і називалася “Артанія”: “... Арта іранців – це й “ідеальна країна”, і “найвищий світогляд”, а загалом – Золотий Вік людства... Арта – класичний зразок найдавнішої державності періоду священної демократії”[51].

1. Агеева Р.А. Страны и народы: Происхождение названий. – М.: Наука, 1990. – 256 с.

2. Алексеева Т.И. Этногенез восточных славян по данным антропологии. – М.: Наука, 1973. – 203 с.

3. Андреев Н.Д. Раннеиндоевропейский праязык. – Л.: Наука, 1986. – 328 с.

4. Баран В.Д. Давні слов'яни. – К.: Альтернативи, 1998. – 336 с.

5. Баран В.Д. та ін. Походження слов'ян. – К.: Наукова думка, 1991. – 144 с.

6. Боровський Я.Є. Куявія, Славія і Артанія за історичними і археологічними джерелами // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 135 – 145.

7. Брайчевський М.Ю. Походження Русі. – К.: Наукова думка, 1968. – 224 с.

8. Бубенок О.Б. Ясы и бродники в степях Восточной Европы (VI – начало XIII вв.). – К.: Логос, 1997. – 224 с.

9. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів: Світ, 1990. – 143 с.

10. Великанова М.С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. – М.: Наука, 1975. – 110 с.

11. Винокур І.С. Історія Лісостепоного Подніпров'я та Південного Побужжя: Від кам'яного віку до середньовіччя. – Київ-Одеса: Вища школа, 1985. – 126 с.

12. Возняк Т.С. Тексти та переклади. – Харків: Фоліо, 1998. – 667 с.

13. Гуцуляк О.Б. Золотий Тік, Золоте царство і золоті руки індійського бога Савітара // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 1. Ів.-Франківськ: Плай, 1998. – С. 21-34.

14. Гуцуляк О.Б. Про таємничу символіку писанки // Писанка. 1994. – Ч. 3. – С. 12.

15. Гуцуляк О.Б. Раш Хазарі: Роль Хазарської імперії в історії Київської держави варягів (882 – 965 рр.) // Четвер (Ів.-Франківськ). – 1993. – Ч. 3. – С. 48-54.

16. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 4. – М.: Рус. язык, 1982. – 683 с.
17. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь /2-е изд. перераб. и дополн. – М.: Рус. язык, 1976. – 1096 с.
18. Дынгес А.А. Германские культурные приобретения в Меотиде и Северной Понтиде в раннее средневековье // Вісник Донецького університету. Серія В. Гуманітарні науки. – 1998. – Ч.1. – С. 55-60.
19. Древнетюркский словарь / Ред. В.Н. Наделяев, Д.М. Насилов и др. – Л.: Наука, 1969. – 676 с.
20. Зализняк А.А. Материалы для изучения морфологической структуры древнегерманских существительных. II //Этимология. 1964. – М.: Наука, 1965. – С. 160 – 235.
21. Ковалев Г.Ф. История русских этнических названий. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1982. – 160 с.
22. Кос Г. Джерела народного орнаменту // Жовтень (Львів). – 1979. – Ч. 10. – С. 120-123.
23. Кузьмин А. Падение Перуна: Становление христианства на Руси. – М.: Мол. гвардия, 1988. – 240 с.
24. Лукьяненко В.П. По следам кельтских богов // Атеистические чтения: Сборник. 1989. – М.: Политиздат, 1989. – С. 195-203.
25. Марченко В. Етруски в Галичині // Жовтень (Львів). – 1982, –Ч. 2. – С. 103-108.
26. Мельникова Е.А. Древняя Русь в исландских географических сочинениях // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. 1975. – М.: Наука, 1976. – С. 141-156.
27. Немировский А.Й., Харсекин А.И. Этруски: Введение в этрускологию. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1969. – 193 с.
28. Нерознак В.П. Названия древнерусских городов. – М.: Наука, 1983. – 280 с.
29. Нудьга Г. Промінь у таємниці // Жовтень (Львів). – 1979. – Ч. 10. – С. 124-134.
30. Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К.: Фенікс, 1994. – 416 с.
31. Памятники истории Киевского государства IX-XII вв.: Сб. документов / Подгот. Г.Е. Кочиным. Предисл. В.Д. Грекова. – Л.: Госсоцкыздат, 1936. – 219 с.
32. Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова. – К.: Наук. думка, 1993. – 200 с.
33. Повесть Временных лет / Подгот. текста Д.С. Лихачева. Под ред. В.П. Адриановой-Перетц. – Т.1. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 403 с.

34. Попов А.И. Названия народов СССР: Введение в этнонимику. – Л.: Наука, 1973. – 170 с.
35. Рыбаков Б.А. Первые века русской истории. – М.: Наука, 1964. – 240 с.
36. Руны : Переводы / Сост. А. Кайя. – М.: Локид, 1998. – 429 с.
37. Русанова И.П., Тимошук Б.А. Древнерусское Поднестровье: Историко-краеведческие очерки. – Ужгород: Карпаты, 1981. – 140 с.
38. Седов В.В. Славяне Среднего Поднепровья //По данным антропологии//Советская этнография. – 1974. – Ч. 1. – С. 16-31.
39. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / Ред. Д.Г. Гринчишин та ін. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1977. – 630 с.
40. Стрижак О.С. Етніонімія Геродотової Скіфії. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с.
41. Стрижак О.С. Етніонімія Птолемесової Сарматії. – К.: Наукова думка, 1991. – 233 с.
42. Стрижак О.С. Тиверці (Тасмниче літописне плем'я) //Мовознавство. – 1969. – Ч. 4. – С. 49-56.
43. Сюзюмов М.Я., Иванов С.А. Комментарий // Лев Диакон. История / Отв. ред. Г.Г. Литаврин. – М.: Наука, 1988. – С. 166-227.
44. Третьяков П.Н. Восточнославянские племена / 2-е изд., перераб. и дополн. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – С. 245-251.
45. Трубачев О.Н. О племенном названии УЛИЧИ //Вопросы славянского языкознания. – Вып. 5. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 186-190.
46. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Перев. с нем. – Т.4. – М.: Прогресс, 1987. – 263 с.
47. Федоров Г.Б. Население юго-запада СССР в начале II тыс. н.э. // Советская этнография. – 1961. – Ч.5. – С. 222-229.
48. Федоров Г.В. Славяне Поднестровья //По следам древних культур: Киевская Русь. – М.: Госкультпрослитиздат, 1953. – С. 121-154.
49. Федоров Г.Б. Тиверцы (Из итогов Славяно-днепровской экспедиции ИИМК АН СССР в 1950 г.) //Вестник древней истории. – 1952. – №2. – С. 250-259.
50. Чмихов М.О. та ін. Археологія та стародавня історія України: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1992. – 376 с.
51. Шилов Ю.О. Найглибший корінь Русі //Українська культура. – 1992. – Ч. 7. – С. 34-36.
52. Янко М.Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. – К.: Рад. школа, 1973. – 179 с.
53. Яценко В. Письмена у знахідках археологів // Українське слово. – 1999. – Ч. 1. – С. 6.
54. Ber W. Sledy kultury gockiej na Huculszczyźnie //Wiedza i Zicie (Warszawa). – 1936. – Rok XI. Zeszyt 6-7. – S.456-459.

55. Gediga B. Sladami religii praslowian. – Wroclaw etc.: Ossolineum, 1970. – 287 s.

G. B. Hutsulyak

CHRONICLED TIVERIANS, THEIR “TOLK” AND THEIR MYSTERIOUS STATE OF ORATANIA.

The article examines a number of hypotheses concerning the origin of the terms “tyvertsi” and “tolkovyny” designating a Slavonic tribe of tiverians.

The author holds the view that the word “tolkovyny” is the translation of the ethnic name “tyvertsi” (tiverians). He argues that this word is Proto-Germanic in origin, but not Turkic as it has been deemed. Greater Scythia (an ancient state formed by East Slavic tribes of ulichians and tiverians) is identified with “Oratania” (Artania, Arsania, Urtab) – the name found in Arabic chronicles. The administrative and cultural centre of this state was located in Podillya (Orativ, Tyvriv) and its name is derived from the term “arta”, designating ancient pagan cults practiced by Iranic tribes. The kindred word “aroter”, a name for a Scythian tribe, is considered to be an immediate source-word for the borrowed appellation “Oratania”.

М.І. Кошик

КУЛЬТУРНА ТА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЬВІВСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО БРАТСТВА В КІНЦІ XVI СТ.

У XVI ст. політико-релігійні стосунки в Європі внаслідок розвою ідей протестантської реформації і відповідної до неї протидії католицької церкви суттєво змінилися. Втративши в перші десятиліття реформації близько двох третин своїх вірних на Заході, католицька церква повернула свій погляд на східні землі. Протестантизм вбачав у землях Речі Посполитої внаслідок територіальної близькості свій “lebens rauf”. Боротьба за ідеологічні впливи на східних територіях була відчутною і безкомпромісною. Таким чином, в середині XVI ст. Корона Польська та Велике князівство Литовсько-Руське стали полем битви між Реформацією та Контрреформацією, що не могло не відбитися на розвитку культурного процесу.

Подібна боротьба за впливи позитивно відбилася на розвитку культури Речі Посполитої, а української зокрема, яка, синтезуючи віяння Заходу, створювала самобутню Ренесансну культуру. Сама ідея церковної унії, яка реалізувалась в 1596 р., була синтезом західного і східного бачення церковної обрядовості [12, 120-121].